

Olba Kaya Anıtlarında Mimari Cephe Tasarımları

Deniz Kaplan – Recep S. Taşkıran*

Öz

Olba kentindeki kaya anıtlarının cephe tasarımları, bölgedeki anıtsal-kamusal yapıların bir yansıması olarak karşımıza çıkmıştır. Korinth düzeninin anıtsal mimaride ön modelleri mevcutken Ion düzeninde inşa edilmiş bir kamu yapısı bilinmemektedir. Ancak tapınak mezar mimarisinde Ion düzeninin bazı unsurlarının kullanıldığı az sayıda örnek, Imbriogon Kome'den bilinmektedir. Dolayısıyla Ion düzeninin kaya mimarisinde kullanımı için ön modelleri bu tapınak mezarlar olabilir. Bunun da ötesinde sayısal üstünlüğü, ön modelini mezar stellerinin oluşturduğu stel benzeri cephe tasarımlı kaya anıtları oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Olba, Doğu Dağlık Kilikia, Kaya Anıtları, Mimari Düzenler, Mimari Elemanlar.

Architectural Facade Designs in Olba Rock Monuments

Abstract

The facade designs of the rock monuments in the city of Olba are the reflections of the monumental and public buildings in the region. While the Corinthian order is pre-existed in monumental architecture, a public structure built in the Ion order is not known. However, few examples of some elements of the Ion order in the temple tomb architecture are known from Imbriogon Kome. Therefore, the pre-models for the use of the Ionic

* Doç. Dr. Deniz Kaplan, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Yenişehir/Mersin. E-posta: denizkaplan@mersin.edu.tr. orcid no: 0000-0002-2106-5503
Arkeolog Recep Sezer Taşkıran (MA), E-posta: recep.sezer1988@gmail.com.

order in rock architecture can be these temple tombs. Beyond this, the stele-like facade designed rock monuments formed by the grave steles constitute the numerical advantage.

Keywords: Olba, Eastern Rough Cilicia, Rock Monuments, Architectural Layouts, Architectural Elements.

Sağlamlığı, işlenebilirliği ve anıtsallığı sebebiyle kayanın kullanımı, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlunun henüz doğaya karşı savunmasız olduğu erken dönemlerde kendisini koruma amaçlı sığındığı kaya altlıkları ve mağaralar, zamanla insanın üretime yönelip yerleşik toplum düzenine atılmasıyla farklı bir işlev kazanır. Teknolojinin gelişmesiyle paralel olarak kayanın kendisi, mimarlığın asli unsuru olur. Ana kaya üzerine de mimari unsurlara yer verilmeye başlanması, Demir Çağı kültürleriyle gerçekleşir. Urartu açık hava tapınaklarındaki kapı formundaki nişler¹ ve Phryg kaya anıtlarının üzerindeki mimari detaylar², Anadolu'daki anıtsal kaya mimarisinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Kilikia³ Bölgesi'nin geçmişte birçok kültüre ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Bu süreçte farklı kültürlerin etkisi, bölgenin mimari anlayışını şekillendirir. Bölgede kaya mimarisinin kullanıldığına dair Hellenistik Dönem'e tarihlenen önemli kanıtlar bulunmaktadır. Adamkayalar Kabartmaları, Yapılıkaya ve Sulucin, bölgede mimarinin kayaya yansıtıldığı erken örnekleri oluşturmaktadır⁴. Ana kayanın kullanıldığı bu anıtlar dışında, aynı bölgede çok sayıda kaya mezarlarıyla da karşılaşmaktadır. Genel olarak bölgede basit tipte kaya mezarları mevcutken zamanla Roma hâkimiyetinin getirdiği ekonomik ve kültürel zenginlikle beraber tapınak cepheci kaya mezarlar ve zengin dış cephe süslemelerine sahip kaya anıtları görülmeye başlanmaktadır.

Olba kenti, kaya anıtları bakımından zengindir ve ünik örnekleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu çalışmada Olba kentindeki tamamı

1 Çilingiroğlu 1998, 229-239.

2 Bernd Ersöz 1998, 87-112.

3 Bu çalışmada Yunanca ve Latince sözcüklerin kullanımında Öğr. Gör. Murat ÖZYILDIRIM'ın "Kilikia Bölgesi Eskiçağ Yer Adlarının Kullanımı Üzerine Düşünceler" ve "Arkeoloji'de Klasik Yunanca ve Latince Sözcüklerin Kullanım Yanlıları" makalelerindeki öneriler benimsenmiştir.

4 Durugönül 1999, 116.

dokuz adet olan kaya anıtları incelenmektedir. İlk olarak söz konusu kaya anıtlarının tanımı yapılacak, ardından yeni tarihleme önerileri üzerinde durulacak sonuçta kaya anıtlarının tasarımında ön plana çıkan mimarlık düzenleri ve ön modelleri sunulacaktır.

Tanım

Olba kentindeki kaya anıtlarının cephe tasarımları, oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bu bakımdan Olba, Lamos ve Kalykadnos Nehirleri arasındaki Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi⁵ kaya anıtları içerisinde çeşitlilik açısından temsil edici özelliğe sahiptir.

Cephe tasarımı bakımından bölge kaya anıtları içerisinde ünük bir kaya anıtı, kentin Tırnak Tepe Mezarlık Alanı⁶ olarak adlandırılan kısmında ve kent içerisinden Keşlitürkmenli istikametine doğru giden Roma Yolu'nun yakınında yer almaktadır. Olba'da Tırnak Tepesi'ndeki Tapınak Cepheli Kaya Anıtı'nın cephe tasarımında İon düzenine ait mimari elemanların tercih edildiği görülmektedir. Kaya anıtının cephe tasarımında, yüzeyleri düz-yivsiz iki pilaster sütun, sütunlar üzerinde stilize edilerek verilmiş, detayları işlenmemiş İon başlıkları, faskiyasız arşitrav bloğu ve bir alınlık bulunmaktadır (Lev. 1)⁷.

Olba kentindeki bir diğer kaya anıtı, kentin *akropolisini* çevreleyen vadinin doğu kesiminde yer almaktadır (Lev. 2). Söz konusu kaya anıtının yaklaşık 20 m yükseklikte ana kaya yüzeyine işlendiği görülmektedir. Bu gösterişli tasarıma sahip kaya mezar-anıtına, vadi içerisinden yine ana kaya yüzeyine oyularak oluşturulmuş bir basamak sistemi sayesinde ulaşılabilir. Kaya anıtının cephe tasarımı, tonozlu geçitle vurgulanmış mezar odasının üzerinde bulunmaktadır. Burada köşelerde iki adet pilaster şeklinde ve onların ortasında iki adet yarım şekilde sütunlar yer alır. Bu dört sütunun da kademeli kaideler üzerinde yükseldiği ve Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi'nde sıklıkla rastlanılan "detaylandırılmamış" Korinth başlıklarına sahip olduğu görülmektedir⁸. Başlıklar üzerinde sırasıyla arşitrav, korniş ve alınlık bulunmaktadır⁹.

5 Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi (Olba Territoriumu); Kalykadnos (Göksu) ve Lamos nehirleri arasında kalan bölgeyi oluşturur. Bkz. Taşkiran 2019, 15.

6 Keil-Wilhelm 1931; Erten 2004, 56; Akçay 2018, 71.

7 Taşkiran 2019, 110.

8 Detaylandırılmamış Korinth başlıkları için bkz. Kaplan, 2014.

9 Taşkiran 2019, 80.

Kentte tespit edilen kaya anıtları içerisinde cephe tasarımı bakımından benzerlikler oluşturan bazı gruplar da mevcuttur.

Olba kentinde bulunan Dügürlük kaya anıtı (Lev. 3) ile Diokaisareia ile Olba arasındaki Roma Yolu üzerinde bulunan kaya anıtı (Lev. 4) benzer dış cephe tasarımlarına sahiptirler. Söz konusu anıtlarda iki pilaster sütun, onların üzerinde kötü korunma koşullarından dolayı tanımlanamayan iki pilaster başlık ve onların üzerinde birer adet alınlık mevcuttur.

İkinci grubu oluşturan kaya anıtları, kentin Batı *nekropolis*¹⁰ olarak adlandırılan Yağardıç mevkiinde bulunan, Giydirme Cepheli Kaya Anıtı (Lev. 5) ve Olba-Örenköy yolu üzerindeki Banket Sahneli Kaya Anıtı'dır (Lev. 6). Bu kaya anıtlarının cephe tasarımlarında mimari elemanlardan anta başlıklı pilaster sütunların üzerinde arşitrav ve alınlığın yer aldığı görülmektedir¹¹.

Olba kenti kaya anıtları içerisinde üç örneği cephe tasarımlarındaki farklılıklar sebebiyle ayrı değerlendirmek mümkündür. Bu örneklerden birincisi, Olba'da *akropolis*in doğu cephesinde yer alır. Söz konusu kaya anıtı, Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi'nde örneklerine az rastladığımız "Çok Odalı Kaya Mezar"¹²in cephe tasarımını oluşturmaktadır. Kaya anıtının cephe tasarımında mimari elemanlardan yalnızca faskiyalı kavisli bir lento ve arşitravın yer aldığı görülmektedir (Lev. 7).

Tasarımlarındaki farklılık sebebiyle ayrı olarak incelediğimiz diğer iki örneğimiz Olba kenti Batı *nekropolis*inde karşımıza çıkar. Ana kaya yüzeyine anıtsal yapılara öykünülerek bir alınlığın işlendiği görülen bu kaya anıtları, iki kaya mezarın ön cephe tasarımlarını oluşturur. Kaya mezarların ön yüzlerinde yer alan alınlıkların basit tipte tasarlandığı görülmektedir. Bu alınlıklar, söz konusu mezarların giriş kısımlarıyla birlikte oluşturulmuştur (Lev. 8 - 9)¹³.

Tarihleme

Olba kentindeki İon mimarisinin elemanlarından İon başlığının ve arşitravının tercih edildiği kaya anıtının tarihlendirilmesi hakkında

10 Akçay 2018, 79.

11 Taşkıran 2019, 91.

12 Akçay 2018, 14.

13 Taşkıran 2019, 135.

Erten, Kilikia Bölgesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki kaya mezar kullanımına dikkati çekmektedir¹⁴. Erten, kaya mezarların tarihlendirilmesinde kullanılacak kriterlerin az olduğunu ve söz konusu kaya anıtının bulunduğu kentin imar hareketliliğiyle paralel bir tarihe ait olduğunu önermektedir. Bu sebeple söz konusu kaya anıtı genel olarak Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilmektedir¹⁵.

Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi'nin geneline bakıldığında bölge içerisindeki kentlerin *nekropolis*indeki kaya mezarlarının Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirildiği görülmektedir. Bu durum, söz konusu bölgenin Roma İmparatorluk Dönemi'nde tercih edilen mezar geleneği hakkında bize önemli bir referans sağlamaktadır¹⁶. Bu tespitlerden yola çıkarak Olba kentindeki söz konusu kaya anıtı, MS 2. yüzyılın ikinci yarısı ile 3. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir¹⁷. İon mimarlığının elemanlarıyla taçlandırılmış cephe tasarımına sahip bu kaya anıtı için bir diğer tarihlendirme kriteri, sütun başlıklarından yola çıkılarak yapılmaktadır. Başlıkların genel hatlarıyla çalışıldığı buna karşın hiçbir süsleme detayının verilmediği görülmektedir. Bu durum, kaya anıtının yapımının yarım bırakılması ile değil bunun bir üslup olarak tercih edilmesi ile açıklanabilir. Başlıklardaki bu stilistik detay, bölgedeki diğer İonik tasarıma sahip örnekler olan Imbriogon Kome (Demircili) II ve IV no'lu tapınak planlı mezarın İon başlıklarıyla benzer özelliklere sahiptir. Dolayısıyla Olba kentindeki detaylandırılmamış İon tipi başlıklarına sahip kaya anıtı da Severuslar dönemine ait olabilir¹⁸.

Olba'daki Korinth düzeninin elemanlarının tercih edildiği Tapınak Cepheli Kaya Anıtı'nın tarihlendirilmesi hakkında farklı arkeolojik veriler ışığında yapılmış çeşitli öneriler bulunmaktadır. Bu kaya anıtı, Erten tarafından bölgedeki benzer örneklerin mimari tasarımlarıyla karşılaştırılması ve Roma İmparatorluğu'nun bölgede uyguladığı imar faaliyetlerinden yola çıkılarak MS 2. ve 3. yüzyıl aralığına tarihlendirilmektedir¹⁹. Akçay, kaya anıtını cephe tasarımında bulunan başlıklardan, anıtın mezar odası kısmına girişindeki kemerli tasarımından

14 Erten 2004, 58.

15 Erten 2004, 58.

16 Erten 2004, 58.

17 Er Scarborough 1991,152-155; Erten 2004, 58; Akçay 2008, 125; Er Scarborough 2017, 31-32.

18 Kaplan 2013, 117-118.

19 Erten 2007, 149-156.

ve yine söz konusu anıtın girişinde yer alan *cippus*lardan yola çıkarak MS 2. yüzyılın ikinci yarısı ve 3. yüzyılın başına tarihlenmektedir²⁰.

Korinth düzeninde Tapınak Cepheli Kaya Anıtı'nın tarihlendirilmesi hususunda yukarıda sunulan tarihleme kriterleri tekrar ele alınabilir. Mezar odasının girişi, kemer şeklinde Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi mezar mimarisine özgü bir tasarıma sahiptir. Burada kemer nişli cephe tasarımında, dar bir kemer değil derin tonoz benzeri bir tasarım uygulanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Dağlık Kilikia'da tapınak mezarların kronolojisini inceleyen Durukan'ın sunduğu sınıflandırma kapsamında "tonozlu cephe tasarımı" sınıfına dâhildir. Durukan, bu tarz cepheye sahip tapınak mezarları, Geç Hadrianus - Marcus Aurelius (125-180) dönemlerine tarihlendirmektedir²¹. Korinth Cepheli Kaya Anıtı'nın sütun başlıkları, tarihleme için bir diğer önemli kriteri sunmaktadır. Ancak cephe tasarımında yer alan başlıklar, yoğun bir şekilde tahribata maruz kalmıştır. Bu nedenle stilistik detaylardan yola çıkarak analogi kurmak, mümkün değildir. Buna karşın başlıklardaki yapraklarda orta damarın kimi örneklerde çalışıldığı kimi örneklerde ise işlenmediği görülmektedir. Bu bakımından Imbrigon Kome'deki kule tipi (V no'lu) mezar anıtının başlıklarıyla benzerdir²². Bunun yanı sıra Olba Korinth Tapınak Cepheli Kaya Anıtı'nın başlıklarında sadece üçer yaprağın bulunması, Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi detaylandırılmamış Korinth başlıkları içerisinde tek örnektir. Bu durum belki de onun bölgede, *Pax Romana*'ya son veren MS 261'deki Shapur istilasından hemen önceki son imar faaliyetleri içerisinde olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Doğu Dağlık Kilikia'da cephe tasarımı açısından antik mimarlık tarihi kapsamında tek olma özelliğine sahip Kanytella'daki üç sütunlu mezar, MS 3. yüzyılın ikinci çeyreğine aittir²³. Olba Korinth Cepheli Kaya Anıtı'nın ve Kanytella Üç Sütunlu Mezar'ın arasında mimari tasarımı bakımından, tonoz kullanımını nedeniyle benzerlik mevcuttur. Kanytella'daki anıt mezarın iç çekirdeğinde kaplama örtüsü olarak tonoz tercih edilmektedir²⁴. Kaya anıtının tarihlenmesi üzerine fikir edinmemizi sağlayan son unsur, pilaster sütunlara ait kaidelerde

20 Akçay 2014, 83-85; Akçay 2018, 10-11.

21 Durukan 2009, 369.

22 Kaplan 2014, fig. 12.

23 Kaplan 2015, 83.

24 Kaplan 2015, 80.

kullanılan tek kademeli kaide profilidir. Tek kademeli kaide ya da taç profilleri, Olba kentinde ve onun yakın çevresindeki yerleşimlerde mevcuttur. Tek kademeli kaide profilinin Olba'da kullanıldığı kamusal yapı, su kemeridir. Su kemerinin ayakları üzerindeki taç profilleri, tek kademelidir. Aynı kent içerisindeki bu benzer örnek, yazıtıyla tarihleniyor olması sebebiyle oldukça önemlidir. Yazıt, 193-211 yıllarına, Septimius Severus zamanına tarihlenmektedir²⁵. Tek kademeli profil kullanımının bir diğer örneği, Kanytella'da bulunmaktadır. Kanytella'daki *veteran* Helvius Konon'un lahdinde, benzer profiller mevcuttur. Söz konusu lahit, yazıtıyla kesin olarak MS 2. yüzyılın sonu ve 3. yüzyılın başlarına tarihlendirilmektedir²⁶. Yukarıda sunulan tarihleyici unsurlardan ve özellikle tek kademeli kaidelerin yazıtıyla kesin tarihlenen benzer örneklerinden yola çıkılarak Olba kentindeki Korinth düzeninin mimari elemanları ile taçlandırılmış olan Tapınak Cepheli Kaya Anıtı, Erken Severuslar Dönemi'ne ait olabilir.

Pilaster, başlık ve alınlıklı bir cephe tasarımıyla karşımıza çıkan Dügürlük kaya anıtı, etrafının tarım arazileriyle kaplı olduğu bir çiftlik yerleşimi içerisinde bulunmaktadır. Bu kaya anıtı için tarihleme kriteri, heykeltıraşlık eserleri ve Yunanca yazıttır. Pilaster sütunların sınırlandırdığı *naiskos* içerisinde ayakta duran iki figür, bir büst taşır vaziyette betimlenirken, alınlığın merkez noktasında bir kadın figürünün betimlendiği görülmektedir. *Naiskosun* alt kısmında *tabula ansata* içerisinde MS 2. yüzyıla tarihlendirilen Yunanca yazıt yer alır²⁷. Yazıtta "*Phabis Sophos oğulları Phabis Sandos ve Phabis Lious ruhuna / anısına*" yazmaktadır. Ayakta duran iki figürün üstü çıplak bir erkeğe ait büst taşıdıkları görülmektedir. Tahribattan dolayı belirsizlikler olmasına rağmen bu kompozisyon ve yazıt birlikte düşünüldüğünde iki erkek kardeşin ellerinde taşıdıkları erkek büstünün babaları olduğudur. Alınlık merkezinde yer alan kadın betiminin detayları da aşınma sebebiyle tam olarak seçilememektedir. Keil-Wilhelm, bunun anneye ait bir büst olduğunu öne sürmektedir²⁸. Bu öneriler doğrultusunda düşünüldüğünde, betimin Kilikia Bölgesi'ndeki birçok mezar kabartması üzerinde karşılaşılan, başı örtülü bir kadın büstüne ait olması yüksektir²⁹.

25 Erten 2009, 78.

26 Sayar 2015, 120 fig. 13.

27 Keil-Wilhelm 1931, 89.

28 Keil-Wilhelm 1931, 89.

29 Keil-Wilhelm 1931, 89; Erten 2006, 422.

Sonuç olarak Dügürlük kaya anıtı, Yunanca yazıttan yola çıkılarak MS 2. yüzyıla tarihlendirilmektedir³⁰.

Dügürlük Kaya Anıtı ile benzer bir tasarıma sahip olan Diokaisareia kenti ile Olba kenti arasında bulunan Roma Yolu üzerindeki kaya anıtı, yoğun bir şekilde tahribata uğradığı görülmektedir. Buna karşın alınlığın altındaki dış sırası ile Dügürlük Kaya Anıtı'ndan ayrılmaktadır. Kaya anıtının cephe tasarımında görülen *arcosolium* mezar tipine ait kavis muhtemelen daha sonraki bir dönemde kaya anıtına eklenmiştir. Tasarımdaki bu eklemeler kaya anıtının farklı dönemlerde kullanımının devam ettiğini göstermektedir. Ancak anıtın uğramış olduğu yoğun tahribat sebebiyle cephe tasarımını oluşturan mimari elemanlar ile süslemelerin detayları net bir şekilde tanımlanamamaktadır. Bu sebeple söz konusu kaya anıtı için tarihlendirici bir veri bulunmamaktadır³¹.

Olba-Örenköy yolu üzerinde, banket sahneli bir kabartmaya sahip olan kaya anıtında işlenen kompozisyonun kökeni, MÖ 2. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyıl aralığına tarihlendirilen Yunan ve Hellenistik mezar kabartmalarına dayanmaktadır. Bu tarzda banket sahneli kabartmaların, Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar tercih edildiği bilinmektedir. Söz konusu kaya anıtı, Anadolu'da özellikle Kyzikos ve Lykia Bölgesi'ndeki kabartmalarla karşılaştırılması sonucunda Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmektedir³².

Olba Batı *Nekropolis*' nde (Yağardıç Mevkii) bulunan Giydirme Cepheli Kaya Anıtı, mimari tasarımı ve yapım tekniği açısından Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi kaya anıtları içerisinde farklı bir yere sahiptir. Kaya anıtının cephe tasarımında yer alan mimari elemanların anıtsal yapılarda olduğu gibi bağımsız çalışılarak sonradan eklendiği görülmektedir. Bölgede az sayıda örneklerine rastlanılan bu yapım tekniği söz konusu kaya anıtına bir boyut ve derinlik kazandırmıştır. Yağardıç mevkiinde yer alan kaya anıtının cephe tasarımı, özellikle Olba-Örenköy yolu üzerindeki Banket Sahneli Kaya Anıtı'yla benzerdir. Söz konusu kaya anıtı, Geç Hellenistik Dönem'e aittir. Dolayısıyla Yağardıç Mevkii'deki mimari elemanların ana kaya yüzeyine giydirilerek oluşturulmuş kaya anıtı, Olba-Örenköy kaya anıtı ile çağdaş olabilir. Bunun yanı sıra benzer dış cephe tasarımına sahip başka kaya anıtları

30 Erten 2006, 422.

31 Linneman 2013, 99.

32 Durugönül 1989, 72-74; Erten 2005, 146.

da mevcuttur. Bunlar; Adamkayalar A4 Kaya Anıtı, Çanakçı *Nekropolis* F6 numaralı mezarın üst kısmında bulunan *naiskos*, Efrenk, Kayacı, Veyselli ve Yenyurt kaya anıtlarıdır. Bu örneklerin cephe tasarımlarında arşitrav ve alınlık pilaster sütunlar üzerinde yer almaktadır³³. Söz konusu kaya anıtları Geç Hellenistik Dönem ile Roma İmparatorluk Dönemi aralığına tarihlendirilmektedirler. Dolayısıyla Yağardıç Mevkii'ndeki giydirilmiş cepheli kaya anıtı, Geç Hellenistik / Roma İmparatorluk Dönemi içine ait olmalıdır. Akçay, Diokaisareia ile Olba arasındaki Roma Yolu üzerinde bulunan mezarların, Erken Hıristiyanlık Dönemi - Geç Antik Çağ mezarlarından farklı bir tasarıma sahip olduğuna dikkati çekmektedir. Ayrıca iki kentin Hellenistik Dönem geçmişi ve birbirleriyle bağlantısı düşünüldüğünde Batı *Nekropolis*'nin genel olarak Hellenistik Dönem ile Roma İmparatorluk Dönemi arasına tarihlendirmektedir³⁴.

Ünik bir cephe tasarımına sahip kaya mezarı, Olba *Akropolis*'nin güneydoğu yamacında yer almaktadır. Çok odalı kompleks bir mezar olan bu kaya anıtının cephe tasarımında, "kavisli lento" olarak adlandırılan, üç faskiyalı tasarımda, düz ilerleyen üst yapı elemanının ortasında kavisli bir geçiş yer almaktadır.

Kaya anıtının tarihlendirilmesinde en önemli arkeolojik veri cephe tasarımındaki mimari düzenlemedir. Kavisli lento olarak tanımlanan bu tasarımın, Roma mimarisinde MS 2. yüzyıl ile 3. yüzyıl aralığında yoğun olarak kullanım gördüğü bilinmektedir. Bu cephe tasarımının Roma İmparatorluğu'nun hem batısı hem de doğusunda örnekleri mevcuttur. Ancak bu örnekler içerisinde mimari yapıların cephe tasarımında kavisli lento kullanımının en fazla uygulandığı yerin Anadolu olduğu görülmektedir³⁵. Erten, bu mimari uygulamanın Geç Antik Dönem'de de anıtsal yapıların cephe tasarımlarında uygulandığına dikkati çekmektedir. Söz konusu kaya anıtını bu kullanımdan yola çıkılarak Geç Antik Dönem'e tarihlendirilmektedir³⁶.

Olba kentindeki kavisli lentolu cephe tasarımına sahip bu kaya anıtı, bölgedeki örnekler içerisinde özgün ve önemli bir yere sahiptir. Şahsa ait olan kaya anıtının cephe tasarımında tercih edilen mimari detay,

33 Taşkiran 2019, 91 vd.

34 Akçay 2018, 86.

35 Yegül 1986, 134-135; Erten 2005, 12.

36 Erten 2005, 12.

büyük kamusal yapıların ana kaya yüzeyine bir yansımasıdır. Bölge içerisinde örneklerinin az sayıda olduğu bu tasarımın en yakın örneğine Olba'nın batısında bulunan ve bölge tarihi açısından da stratejik bir öneme sahip olan Diokaisareia'nın giriş kısmındaki *propylon* yapısında rastlanılmaktadır. *Propylonun* günümüze kalan mimari detaylarından yola çıkarak, kenar kısımlarının düz bir şekilde bitmesi gerektiği sonucuna varmak mümkündür. Buna karşılık, yapının orta merkez noktasında, arşitravlar üzerinde takip edilebilen kuşaklardan ve kemer detayından yola çıkıldığında yapının kavisli bir geçişe sahip olduğu görülmektedir³⁷. Bu cephe tasarımı Olba'daki "Kavisli Lentolu Kaya Kompleksi" ile örtüşmektedir. Spanu, söz konusu *propylonu*, mimari bezemelerinin stilistik özelliklerinden yola çıkarak ve Diokaisareia'daki diğer kamusal yapıların yapım aşamalarını göz önünde bulundurarak MS 2. yüzyılın sonu ile MS 3. yüzyılın başlarına tarihlendirmektedir³⁸. Dolayısıyla Olba'daki kavisli lentolu kaya kompleksi, ya Diokaisareia'daki *propylon* ile çağdaş ya da ondan sonra tasarlanmış olmalıdır.

Kavisli lentolu kaya anıtı, aynı zamanda çok odalı bir kompleks kaya mezardır. Kompleks içerisinde iki farklı tipte kaya mezar örneği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi basit tipte bir girişe sahip kaya mezardır, diğeri ise doğu-batı doğrultulu *arcosolium* tipte bir mezardır. *Arcosolium* tipte mezarın duvarında bulunan boyama haç ile aynı mezarın kapağında bulunan daire içindeki haç motifi bu mekânın farklı dönemlerde kullanım gördüğünün bir kanıtıdır³⁹. Mezar tipleri haricinde kompleks içerisinde kült amaçlı detaylar da dikkat çekicidir⁴⁰. Kaya anıtının tarihlendirilmesinde kompleks yapının içerisinde sürdürülen arkeolojik kazılar da yardımcı olmaktadır. Ancak kazılar sonucunda tespit edilen buluntular, bize mezarın son kullanımı hakkında bilgi vermektedir. Bu buluntulardan yola çıkarak söz konusu kaya anıtının Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde kullanıldığı anlaşılmaktadır⁴¹.

Cephe tasarımlarındaki farklılıklar sebebiyle ayrı olarak incelediğimiz diğer iki kaya anıtımız, Olba-Batı *Nekropolis*i Yağardıç mevkii de yer

37 Spanu 2013, 627-628.

38 Spanu 2013, 630.

39 Akçay 2008, 41.

40 Ölü kültü amaçlı kullanım detayları için bkz. Akçay, 2018.

41 Akçay 2018, 15.

almaktadır. Sadece bir alınlık ile vurgulanmış olan dış cephe tasarımına sahip kaya anıtları için tarihlendirici bir kriter sunmak, maalesef şu an için mümkün değildir çünkü her iki kaya anıtı da tahrip edilmişlerdir. Bu durum, söz konusu anıtların tarihlendirilmesi hakkında buluntulara ulaşmamıza engel olmaktadır. Akçay, bu iki kaya anıtını bulunduğu *nekropolis* alanını genel olarak değerlendirdikten sonra bir tarihleme önermektedir. Olba-Batı *Nekropolisi*'nde yapılan incelemelerde mezar tipolojisinden yola çıkılarak bir kronolojisi oluşturulmuştur. Bu kronoloji sonucunda söz konusu iki kaya anıtının da içerisinde bulunduğu Batı *Nekropolisi* gibi Hellenistik Dönem ile Roma İmparatorluk Dönemi aralığına tarihlendirilmektedir⁴².

Sonuç

Ana kayanın mimari bir özellik kazandırılarak bir amaç doğrultusunda kullanılması coğrafi/jeolojik şartların etkisiyle meydana gelmiştir⁴³. Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi de sarp ve kayalık yapı sebebiyle ana kayanın yaygın olarak kullanıldığı bir bölgedir. Söz konusu bölge sınırları içerisinde bulunan Olba kenti, geniş kayalık alanlara sahiptir ve bu alanlar, daha çok *nekropolis* olarak işlev görmüştür. Olba kenti kaya anıtları, kentin *nekropolis* alanlarında yer almaktadır ve yoğunluklu olarak bir mezar ile ilişkilidir. Bunun yanı sıra çeşitliliği bakımından da aynı bölge içinde önemli bir yere sahiptir. Kuşkusuz ki kentin jeolojik yapısı, kaya mimarisinin gelişimine olanak sağlamakta ve Olba'da farklı noktalarda cephe tasarımlarında mimari elemanların tercih edildiği toplam dokuz kaya anıtı yer almaktadır.

Olba kenti kaya anıtlarının iki tanesinde bilinen mimarlık düzenlerinin elemanları tercih edilmişlerdir⁴⁴. Bunlardan ilki Ion başlığının ve arşitravının kullanıldığı kaya anıtıdır. Söz konusu kaya anıtı, Ion mimarisinin tercih edildiği tek örnek olması bakımından üniktir. Doğu Dağlık Kilikia anıtsal mimarisinde, Ion düzeninin tercih edilerek inşa edildiği bir kamu yapısı mevcut değildir. Bu nedenle söz konusu kaya anıtı için ön modeli bir kamu yapısı oluşturmamaktadır.

42 Akçay 2018: 86.

43 Taşkiran 2019, 14.

44 Mimari düzenler için bkz. Vitruvius IV.

Buna karşın İmbriogon Kome'deki tapınak planlı mezarların alt katlarında İon başlıklı bir cephe mimarisinin tercih edilmesi, onların Olba kentindeki İon düzenli ve tapınak cepheli kaya anıtı için bir ön model olduğunu düşündürmektedir⁴⁵.

Kentteki kaya anıtlarından bir diğerrinin tasarımında ise Korinth düzeninin tercih edildiği açıktır. Bu tasarımın tercih edilmesinde Hellenistik Dönemden itibaren Korinth düzeninin uygulandığı kamusal⁴⁶ ve sepukral⁴⁷ yapılar ön modelleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Olba kentinde de Korinth düzeninde inşa edilmiş anıtsal yapılar mevcuttur. Bunlardan ilki *akropolisteki* tapınaktır⁴⁸, kentteki diğer örnekler ise Olba Tapınak Planlı Anıtsal Mezar⁴⁹ ile Olba tiyatrosudur⁵⁰.

Olba'daki kaya anıtları içerisinde Dügürlük'deki kabartmaların ve yazıtın yer aldığı pilaster, başlık ve sadece alınlıktan oluşan kaya anıtı, aynı taş kütleli üzerinde çalışılan *chamatorium* bir mezara da sahiptir ve dolayısıyla mezar, yazıt ve kabartmalar bir bütünüün parçalarıdır. Kaya anıtını çevreleyen cephe tasarımı ise bütünüün bir diğer parçasını oluşturmaktadır. Bu, bir mezar stelinin kayaya adeta nakşedilmiş halidir. Pilaster, başlık ve alınlıktan oluşan tasarımın, bağımsız stellerde de çokça tercih edildiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu tasarımın varolduğu örnekler için ön model olarak bağımsız mezar stelleri önerilebilir. Bununla ötesinde benzer bir tasarıma sahip olan ve sadece alınlık altında bulunan arşitrav ile farklılık gösteren Olba-Örenköy Banket Sahneli Kaya Anıtı ve Yağardıç Mevkii Giydirme Cepheli Kaya Anıtı

45 Taşkıran 2019, 142.

46 Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi'nde cephe tasarımında Korinth düzeninin tercih edildiği kamusal yapılardan tapınaklar önemli bir yere sahiptir. Bu tapınaklardan; Zeus-Olbios Tapınağı hakkında detaylı bilgi için bkz. Bent 1891, 220; Herzfeld 1909, 439-441; Boysal 1952, 234-241; Hild-Hellenkemper 1990, 239; Rumscheid 1994, 86-91; Durugönül 1998, 69-76; Wannagat 1999, 359-360; Wannagat 2006, 117-131; Tulumcu 2015. Elaiussa Sebaste Augustus Tapınağı hakkında detaylı bilgi için bkz. Heberdey-Wilhelm 1896, 61; Keil-Wilhelm 1931, 220-228; Hild-Hellenkemper 1990, 401; Söğüt 1998, 108-111; Baldassarri 1999, 371-372; Kaplan 2009, 23-32; Tulumcu 2015. Korykos Tapınağı hakkında detaylı bilgi için bkz. Söğüt 1998, 104-105; Durugönül 2006, 21-22; Durugönül 2008, 115-116; Kaplan 2006, 91-97; Kaplan 2008, 227-238, Aşkın 2012, 75-78; Tulumcu 2015.

47 Durukan 2009, 343-370.

48 Erten 2004, 55-66.

49 Erten 2007, 149-157.

50 Erten-Kaplan 2017, 29-46.

için ön model olarak mezar stelini önermek mümkündür çünkü benzer tasarıma sahip, bağımsız mezar stelleri mevcuttur⁵¹. Buna karşın Olba kentinde henüz bir bağımsız mezar steli bilinmese de⁵² söz konusu kaya anıtları kentte mezar steli ile tanışılmış olduğuna işaret etmektedir.

Olba'da anıtsal mimarinin etkileşimini gördüğümüz örnek, Olba *Akropolisi*'nin güney doğu yamacında bulunan kavisli lentolu cephe tasarımına sahip kaya anıtıdır. Söz konusu anıtın kavisli lentolu tasarımının ön modeli, Doğu Dağlık Kilikia anıtsal mimarisinde mevcuttur. Bu yapı, Diokaisareia'daki *propylon* yapısıdır ve bu etkileşim, kaya anıtları üzerinde anıtsal-kamusal yapıların etkisini net bir şekilde göstermektedir.

51 Mezar stellerinin tapınak mimarisi başta olmak üzere anıtsal yapılardan esinlenerek cephe tasarımlarının oluşturulduğu görülmektedir. Bağımsız mezar stelleri ana kaya yüzeyinde görülen stellerin bir ön modelidir. Detaylı örnekler için bkz. Pfuhl 1905, 81; Fıratlı 1965, 271; Karagöz 1984, 8; Waelkens 1986, 11-30.; Çekilmez 2015, 21-37.

52 Akçay 2016, 177.

Levha 1. Olba Ion Cepheli Kaya Anıtı.

Levha 2. Olba Korinth Cepheli Kaya Anıtı.

Levha 3. Olba-Dügürlük Kaya Anıtı.

Levha 4. Olba - Diokaisareia Roma Yolu üzerinde bulunan kaya anıtı.

Levha 5. Olba – Yağardıç Mevkii Giydirilmiş Cepheli Kaya Anıtı.

Levha 6. Olba – Örenköy Banket Sahneli Kaya Anıtı.

Levha 7. Olba Kavisli Lentolu Kaya Anıtı.

Levha 8. Olba Yağardıç Mevkii Kaya Anıtı.

Levha9. Olba Yağardıç Mevkii Kaya Anıtı.

Kaynakça

Akçay 2008

Akçay, T., Olba Mezarları, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mersin Üniversitesi, Mersin.

Akçay 2014

Akçay, T., "Olba'daki Tapınak Cepheli Kaya Mezarı", *Seleucia ad Calycadnum*, Sayı IV, 79-92.

Akçay 2016

Akçay, T., Olba'da Ölü Kültü, Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Akçay 2018

Akçay, T., Olba'da Ölü Kültü, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

Aşkın 2012

Aşkın, E., Dağlık Kilikia'daki Korykos Antik Kentinin Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Kentleşme Süreci, Yayınlanmamış doktora tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Baldassarri 1999

Baldassarri, P., "Il tempio", *Elaiussa Sebaste I* (ed. E. E. Schneider), 115-128.

Bent 1891

Bent, Th. J.A., "Journey in Cilicia Tracheia", *JHS* 12, 206-224.

Bernd Ersöz 1998

Bernd Ersöz, S., "Phrygian Rock-Cut Cult Façades: A Study of the Function of the So-Called Shaft Monuments", *Anatolian Studies*, Vol. 48, 87-112.

Boysal 1952

Boysal, Y., "Korinth düzeninin en eski dini yapısı olan Silifke civarındaki Zeus Olbios Tapınağı hakkında", *IV. Türk Tarih Kongresi*, 10-14 Kasım 1948, 234-241.

Çekilmez 2015

Çekilmez, M., Tire Müzesi Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi Mezar Stelleri, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir.

Çilingiroğlu 1998

Çilingiroğlu, A., "Urartu'da Tapınma ve Tapınma Yerleri", A. Güven – M. J. Mellink – W. Schirmer (Eds.). *Karatepe'deki Işık / Light on Top of the Black Hill. Studies Presented to Halet Çambel içinde* (ss. 229-239). Ege Yayınları, İstanbul.

Durugönül 1989

Durugönül, S., *Die Felsreliefs im Rauhen Kilikien*. Oxford, Bonn.

Durugönül 1998

Durugönül, S., "Seleukosların Olba Territoriumundaki "Akkulturation" süreci üzerine düşünceler", *Olba I*, 69-76.

Durugönül 1999

Durugönül, S., “Verwaltung und Glauben der Olbier in Kilikien”, in: Studien zum antiken Kleinasien, Asia Minor Studien 34, 111-124.

Durugönül 2006

Durugönül, S., “2004 yılı Korykos (Kızkalesi) yüzey araştırması”, 23. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt, 21-24.

Durugönül 2008

Durugönül, S., “2006 yılı Korykos (Kızkalesi) yüzey araştırması”, 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt, 115-123.

Durukan 2006

Durukan, M., “Doğu Dağlık Kilikia’da (Olba Bölgesinde) Bulunan İki Yeni Mezar Anıtı”, TÜBA-AR, IX, 125-138.

Durukan 2009

Durukan, M., “Chronology of Temple Tombs in Rough Cilicia”, Byzas, 9, 343-370.

Er Scarborough 1991

Er Scarborough, Y., The Funerary Monument of Cilicia Tracheia, Yayınlanmamış doktora tezi. Cornell University, New York.

Er Scarborough 2017

Er Scarborough, Y., The Funerary Monuments of Rough Cilicia and Isauria, BAR, Oxford.

Erten 2004

Erten, E., “Olba 2002 Yüzey Araştırması”, 21. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt II, 55-66.

Erten 2005

Erten, E., “Mersin, Silifke, Olba Yüzey Araştırması-2003”, 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt II, 11-22.

Erten 2007

Erten, E., “Olba’daki Tapınak Planlı Anıt Mezar”, B. Avunç (Ed.). *Patronus. Coşkun Özgünel’e 65. Yaş Armağanı / Festschrift für Coşkun Özgünel zum 65. Geburtstag* içinde (ss. 149-156). İstanbul: Homer Kitapevi.

Erten 2009

Erten, E., “Olba’da Romalılaşıma Süreci”, Y. Özdemir (Ed.), *Mersin Sempozyumu 19-22 Kasım 2018* Cilt 1 (pp. 76-85). Mersin.

Erten-Özyıldırım 2006

Erten, E.- Özyıldırım, M., “Olba Yüzey Araştırması 2005”, 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt I, 421-432.

Erten-Kaplan 2017

Erten, E.-Kaplan, D., “Arkeolojik Kazılar Işığında Olba Tiyatrosu: Ön Sonuçlar”, *Seleucia VII*, 29-46.

Fıratlı 1965

Fıratlı, N.. "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri", *Belleten*, Sayı 59, 271.

Heberdey-Wilhelm 1896

Heberdey, R.,-Wilhelm, A., *Reisen in Kilikien*. Wien.

Herzfeld 1909

Herzfeld, E., "Zeus Olbios Tempel", *Archaeologischer Anzeiger*, Band XXIV, 439-441.

Hild-Hellenkemper 1990

Hild, E.-Hellenkemper, H., *Kilikien und Isaurien. Tabula Imperii Byzantini* 5. Wien.

Kaplan 2006

Kaplan, D., "Korykos antik kentinin ve Kilikia Bölgesi'nin Korinth sütun başlıkları", *Olba XIV*, 89-112.

Kaplan 2008

Kaplan, D., "Korykos Tapınağı'na ilişkin öneriler", *Olba XVI*, 227-248.

Kaplan 2009

Kaplan, D., "Ein neuer Kultvorschlag für den Tempel in Elaiussa Sebaste (Kilikien)", *Olba XVII*, 23-32.

Kaplan 2013

Kaplan, D., *Kilikia Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi Mimari Süslemeleri, Yayınlanmamış doktora tezi*. Mersin Üniversitesi, Mersin.

Kaplan 2014

Kaplan, D., *Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi Roma İmparatorluk Dönemi Detaylandırılmamış Korinth Başlıkları*, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul.

Kaplan 2015

Kaplan, D., "Kanytellis'deki Tristylos Prostylos Planlı Mezar: Yerel Bir Yapı Atölyesine (Bauhütte) ait Kanıtlar", Ü. Aydınöglü (Ed.). *Kanytellis – Kanlıdivane: Dağlık Kilikia'da Bir Kırsal yerleşimin Arkeolojisi* içinde (ss. 79-87), *Ege Yayınları*, İstanbul.

Karagöz 1984

Karagöz, Ş., "Anadolu'dan Mezar Stelleri Arkaik-Greko Pers-Hellenistik-Roma Bizans Çağları", *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul.

Keil-Wilhelm 1931

Keil, J.-Wilhelm, A., *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien. Monumenta Asia Minoris Antiqua III*, Manchester: The Manchester University Press.

Linneman 2013

Linneman, J. C., *Die Nekropolen von Diokaisareia, Diokaisareia in Kilikien: Ergebnisse Des Surveys 2001-2006*, De Gruyter, Berlin.

Özyıldırım 2009

Özyıldırım, M., Kilikia Bölgesi Eskiçağ Yer Adlarının Türkçede Kullanımı Üzerine Düşünceler. Y. Özdemir (Ed.), Mersin Sempozyumu: 19-22 Kasım 2008 (pp. 109-114). Mersin.

Pfuhl 1905

Pfuhl, E., "Das Beiwerk auf den Ostgriechischen Grabreliefs", JdI, Band XX, 47-123.

Rumscheid 1994

Rumscheid, F., Untersuchungen Zur Kleinasiatichen Bauornamentik des Hellenismus, Verlag Philipp von Zabern, Mainz.

Sayar 2015

Sayar, M. H., "Kanytellis Yazıtları", Ü. Aydınoglu (Ed.). *Kanytellis Kanlıdivane: Dağlık Kilikia'da Bir Kırsal yerleşimin Arkeolojisi* içinde (ss. 113-128), Ege Yayınları, İstanbul.

Schmidt-Plattner 2004

Schmidt C, A.- Plattner, A. G., Antike Architektur und Bauornamentik, UTB, Wien.

Sögüt 1998

Sögüt, B., Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk çağı tapınakları, Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Spanu 2013

Spanu, M., "Roman Honorary Arches in Cilicia? The Cases of Korykos and Diokaisareia", M. Tekocak (Ed.). *K. Levent Zoroğlu'na Armağan / Studies in Honour of K. Levent Zoroğlu* içinde (ss. 625-646). Antalya: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Taşkıran 2019

Taşkıran, S. R., Doğu Dağlık Kilikia Kaya Anıtlarında Mimari Elemanların Kullanımı, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Tulumcu 2015

Tulumcu, G., Doğu Dağlık Kilikia Bölgesi Hellenistik ve Roma Dönemi Tapınakları, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Vitruvius 2017

Vitruvius., Mimarlık Üzerine (Çev.: Çiğdem Dürüşken), Alfa Yayınları, İstanbul.

Waelkens 1986

Waelkens, M., Die KleinasiatichenTürsteine. Typologische und Epigraphische, Untersuchungen der Kleinasiatichen Grabreliefs mit Scheirtü. Philipp von Zabern, Mainz.

Wannagat 1999

Wannagat, D., "Zur Säulenordnung des Zeustempels von Olba-Diokaisareia", Olba II, 355-368.

Wannagat 2006

Wannagat, D., "Neue Forschungen in Uzuncaburç 2001 - 2004. Das Zeus-Olbios-Heiligtum und die Stadt Diokaisareia", , Archaologischer Anzeiger, 2005, 1. Halbband, 117-216.

Yegül 1986

Yegül, F., The Bath-Gymnasium Complex at Sardis, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Levhalar

(Lev. 1) Olba Ion Cepheli Kaya Anıtı.

(Lev. 2) Olba Korinth Cepheli Kaya Anıtı.

(Lev.3) Olba-Düğürlük Kaya Anıtı.

(Lev. 4) Olba - Diokaisareia Roma Yolu üzerinde bulunan kaya anıtı.

(Lev. 5) Olba – Yağardıç Mevkii Giydirilmiş Cepheli Kaya Anıtı.

(Lev. 6) Olba – Örenköy Banket Sahneli Kaya Anıtı.

(Lev. 7) Olba Kavisli Lentolu Kaya Anıtı.

(Lev. 8) Olba Yağardıç Mevkii Kaya Anıtı.

(Lev. 9) Olba Yağardıç Mevkii Kaya Anıtı.